

Осмыслення війни через мемуарне письмо *На прикладі війни в Україні та на Балканах*

Дарина ЛАЗАРЄВА*

Кафедра української філології, Інститут слов'янської та балтійської філології, Будапештський університет імені Лоранда Етвеша, Múzeum krt. (Музеум керет) 4/D, 1088 Будапешт, Угорщина

Received: 12 January 2026 • Accepted: 10 March 2026

Published Online: 7 April 2026

© The Author, 2026

АНОТАЦІЯ

Війна впливає не лише на політичні та соціальні реалії, а й на літературні процеси. У періоди збройних конфліктів мемуарне письмо набуває особливої ваги, оскільки воно дає змогу авторам зафіксувати травматичний досвід, створюючи підґрунтя для його подальшого включення до колективної пам'яті. У статті здійснено огляд українських і балканських воєнних мемуарів з акцентом на умови їх виникнення, наративні стратегії та тематичні пріоритети. Об'єктом дослідження є мемуарні тексти, пов'язані з війнами на території колишньої Югославії 1990-х років, а також твори, створені під час повномасштабної російсько-української війни, що триває з 2022 року. Застосування порівняльного та контекстуального аналізу дозволяє виявити як спільні риси, так і принципові відмінності між цими літературними явищами. Особливу увагу приділено часові створення мемуарів, авторському досвіду та взаємодії документального й художнього. Показано, що балканська воєнна мемуаристика переважно формувалася після завершення бойових дій і відображає ретроспективний процес осмислення травми, тоді як українські мемуари пишуться під час війни, що зумовлює їхню безпосередність, динамічність і поліфонічність, сформовані умовами воєнного насильства та невизначеності. Обґрунтовано, що мемуарне письмо виконує не лише функцію індивідуального самовираження, а й постає формою культурного спротиву та морального свідчення. У порівняльній перспективі українські й балканські мемуари інтерпретуються як складова ширшого європейського дискурсу про війну, травму, пам'ять і стійкість.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

воєнні мемуари, українська та балканська література, російсько-українська війна, Балканські війни, колективна пам'ять

* Corresponding authors. E-mail: lazareva.daryna@btk.elte.hu

Війна суттєво змінює не лише геополітичні межі чи соціальні структури, але й глибоко впливає на літературу. У таких умовах мемуарне письмо відіграє важливу роль, оскільки саме через особисті наративи можна передати досвід і зафіксувати травму, створюючи підґрунтя для її подальшого включення до колективної пам'яті. Під час війни, яка супроводжується постійним стресом та страхом, найпершими з'являються саме мемуари, як живі свідчення з подій реального часу. Прикладом цього є війни на Балканах у 1990-х роках та війна в Україні, що триває з 2014 року й набула масштабного характеру у 2022 році. Їхнім спільним підґрунтям є посттоталітарний характер і колоніальні амбіції однієї держави щодо іншої (Пухонська 2022: 9).

Війна дає поштовх для трансформації літературного процесу, і мемуари в цьому контексті постають не лише як свідчення очевидця, але й як інструмент осмислення травматичного досвіду. Саме тому порівняння української та балканської воєнної мемуаристики дозволяє виявити спільні та культурно-специфічні патерни документування подій. Метою цього дослідження є огляд українських та балканських воєнних мемуарів у порівняльній перспективі. Для цього застосовано метод порівняльного аналізу, за допомогою якого ми можемо зіставити тексти, написані в різних історико-культурних контекстах.

У своїй монографії дослідниця Людмила Джигун стверджує, що мемуари – це історико-літературний феномен, який поєднує в собі традиційно несумісні риси: синхронність і ретроспективність, документальність і художність, прагнення автора до об'єктивності та неминучу суб'єктивність викладу. Саме ця подвійна природа зумовлює те, що мемуари розглядають і як різновид автобіографічної літератури, і як особливий тип історичних джерел індивідуального походження поряд із щоденниками та листуванням (Джигун 2018: 6). Ранні дослідники часто відмовляли мемуарам у літературній самостійності. Німецький філософ Георг Міш визначав мемуари як «нерегульований метод» письма, що виступає своєрідною «репетицією» або підготовчим матеріалом для майбутніх істориків чи біографів. Він називав мемуари пасивною формою, оскільки автор у них виступає переважно спостерігачем подій, а не активним творцем історії власного життя (Misch 1950: 6). Джордж Гасдорф підсилював цю тезу, називаючи мемуари «слабшим видом історії». Він стверджував, що мемуари зазвичай пишуться публічними діячами (міністрами, генералами, політиками) не з творчою метою, а для того, щоб виправити історичні факти на свою користь. Також Гасдорф іронічно описував такі твори як «посмертну пропаганду», що слугує лише особистому марнославству автора, а не пошуку істини (Gusdorf 1980: 36).

Важливий теоретичний внесок у розуміння жанру мемуарного роману здійснила німецька літературознавиця Кете Гамбургер у своїй книзі *Логіка літератури*. Порівнюючи його з епістолярним романом, дослідниця звертає увагу на розповідь від першої особи. На відміну від епістолярного роману, де позиція оповідача постійно оновлюється з кожним новим листом, у мемуарній формі теперішній момент автора залишається статичним, що дозволяє йому охопити поглядом цілісність свого життя або окремого його періоду. Автор мемуарного роману не просто згадує минуле, а дистанціюється від нього, чітко диференціюючи себе теперішнього (оповідача) від себе колишнього (персонажа) (HAMBURGER 1973: 323). Важливою ознакою мемуарного роману також є його схильність до фікціоналізації, тобто перетворення реальних фактів на художню вигадку. Найяскравіше це проявляється через використання діалогів (HAMBURGER 1973: 325).

Слід зауважити, що мемуари за своєю природою близькі до художньої літератури, оскільки здатні яскраво передавати атмосферу часу, емоційний настрій і поведінкові

моделі конкретних осіб. Жанрами мемуаристики є лист, нотатки, щоденник, записна книжка, літературний портрет, есе, нарис, оповідання, новела, повість, роман, епопея, автокоментар, некролог (Галич 2006: 47). Дослідник О. Галич також пропонує класифікацію мемуарів на художній і нехудожній типи. Науковець відносить до художніх ті тексти, які створені професійними письменниками, натомість до нехудожніх – твори авторів, які не належать до літературного середовища (Галич 2013: 305). Це означає, що художні мемуари вирізняються естетично опрацьованим викладом біографічного матеріалу та наявністю літературної форми, тоді як нехудожні обмежуються прямолінійним і здебільшого простим описом подій та спогадів.

В українському контексті мемуари виступають винятковим джерелом історичної інформації, оскільки з початком повномасштабної агресії Росії з'явилася значна кількість книг, присвячених досвіду життя українців в умовах війни. Це особисті щоденники, вірші, есеї, казки та навіть романи чи повісті. Також сучасна українська мемуаристика відзначається появою нових жанрових форм, що виникли під впливом війни та цифрових технологій. Це, зокрема, військові блоги, які документують повсякденне життя на фронті або в тилу, інтерактивні онлайн-щоденники, де автори поєднують текст із фотографіями та відео, а також графічні історії та комікси, що передають досвід війни через візуальний наратив. Окрему нішу займають аудіощоденники, у яких свідчення українців оживають у голосі, створюючи ефект безпосередньої присутності. Ці нові жанри доповнюють традиційну мемуарну літературу, розширюючи спосіб, у який історія війни фіксується та передається суспільству.

Особливістю сучасних українських мемуарів є те, що вони створюються під час самої війни. Автори стають свідками подій і прагнуть зафіксувати їх максимально правдиво, поєднуючи документальність і емоційну участь. Структура таких текстів часто відкрита та неповна, а художня фікціоналізація мінімальна, адже головне завдання – передати досвід і травму тут і зараз. Серед таких видань важливої уваги заслуговує збірка *77 днів лютого. Україна між двома символічними датами російської ідеології війни*, надрукована видавництвом *Лабораторія* у 2022 році. До книги увійшли репортажі 16 журналісток українського видання *Reporters* у період між 23 лютого і 9 травня. Авторки цієї збірки, подолавши власні внутрішні бар'єри, стали одними з перших в Україні, хто заговорив про щоденну трагедію, яку нині переживає українське суспільство. Усі тексти болісні, але разом з тим необхідні як для самоусвідомлення українців, так і для тих, хто не розуміє глибини досвіду, хто виправдовує або схвалює російську агресію, або просто сприймає війну як щось абстрактне. Вони особливо важливі для тих, чиє ранкове життя починається з сигналу повітряної тривоги, а не зі звичного будильника.

До мемуарної літератури також можна віднести воєнний щоденник *Полон* Валерії Суботіної, у якому авторка ділиться власними спогадами про оборону на території заводу *Азовсталь*, про жахи полону в Оленівці та про тривале ув'язнення в Таганрозькій тюрмі. Жінка часто згадує своє спокійне та щасливе життя у Маріуполі до повномасштабного вторгнення, де вона працювала журналісткою та викладачкою. Її розповідь написана відверто, без прикрас: постійні допити, катування, приниження, лайка, голод, психологічний тиск. Цей щоденник яскраво показує намагання ворога зламати Валерію, підкорити, залякати, підштовхнути до зради. Проте неволя не зламала сміливу жінку та її любов до життя. *Полон* – це свідчення злочинів окупантів, а також голос тих полонених, хто досі мовчить, перебуваючи в російській тюрмах.

Ще один щоденник, народжений у вирі повномасштабного вторгнення Росії в Україну, – це *Війна з тильного боку*. У цій книжці відомий український письменник Андрій Любка описує не хроніку бойових дій, а щоденний побут, рутину і нові реалії сьогодення. В інтерв'ю для медіаресурсу *Varosh* автор пояснив, що назва книги має два сенси: тил як фізична спина та тил як міцний фундамент, на якому тримається армія (Попович 2024). На сторінках зафіксовано індивідуальний досвід волонтера, котрий підтримує військо, перевозить необхідне на передову, регулярно забезпечує пошук і ремонт автовок для фронту. Це рефлексії про перші тижні агресії, коли кожен громадянин намагався адаптуватися в обставинах хаосу, тривоги й невідомості. Водночас це книга про гуманність у дрібних проявах, про взаємодопомогу та єдність, що спроможні докорінно змінювати особистість. Твір наочно ілюструє баланс, висвітлений Людмилою Джигун: межа між документальним свідченням і малою прозою тут практично нівелюється. У подібному форматі приватні записи Любки перетворюються на вагомий документ епохи, засвідчуючи, що новітня мемуаристика розвивається на межі історії та письменства.

До новітніх зразків мемуарної прози належить книга Валерія Пузика *З любов'ю – тато!*. Це своєрідне звернення військового у формі листів, віршів, особистих записів до сина та дружини, що створюють ефект читацької присутності та співпереживання. Автор, замість того щоб бути поруч, спостерігати за зростанням дитини й передавати їй знання про світ, свідомо обирає шлях захисника. Окрім опису буденності на фронті, Валерій постійно занурюється у спогади про своє довоєнне життя: родинні прогулянки на пляжі, читання книжок, перегляд фільмів та вечори в парку. Для нього сім'я стає символом надії та головною причиною повернутися додому живим. Таким чином, реальний та уявний світи переплітаються, формуючи цілісну художню дійсність роману. Читати цю книгу боляче, болить від усвідомлення, скільки родин розділені війною, скільки дітей чекають на своїх тат, які вже ніколи не повернуться. Немає слів, щоб описати цей біль і немає прощення тим, хто це спричинив.

Утім сучасна українська мемуарна проза не обмежується лише форматом щоденників. Все частіше з'являються автобіографічні романи, авторами яких стають звичайні військові – люди без попереднього досвіду в літературі, журналістиці чи письменницькій діяльності. Одним із таких зразків є книга Олександра Терена *Історія впертого чоловіка*. Це розповідь про трансформацію від цивільного до військового, розповідь про те, як швидко може змінитися життя людини лише за один день. Автор описує своє добровільне рішення іти на фронт та перепони, з якими він стикається на своєму шляху. Оповідь охоплює побутові аспекти фронтового життя, проте головна увага зосереджена на бойовій підготовці – навчанні на мінометника, стрільбах, наданні медичної допомоги пораненим і, зрештою, реальному бойовому досвіду під час виконання завдань. Найдраматичніший момент у книзі – епізод під час харківського контрнаступу, коли Олександр втрачає обидві ноги. Закінчується книга на моменті операції.

Найважливішою ознакою сучасної української мемуаристики залишається суб'єктивне осмислення життєвого шляху конкретної особистості чи певних історичних подій, які можливі тільки завдяки людській пам'яті та залученню реальних документів, ототожненню моралі автора з внутрішнім світом тих, про кого він пише, й соціальною природою їхніх вчинків (Мильченко 2023: 41). Ця особливість надає мемуаристиці не лише пізнавального, а й ціннісного виміру, адже поєднання особистісної перспективи з документальною базою створює цілісну картину епохи. Саме тому сучасні українські мемуари

можна розглядати не тільки як джерело фактів, але й як спосіб моральної та культурної рефлексії над досвідом війни.

Югославські війни утворили дещо іншу літературну історію. Упродовж двох десятиліть після їх завершення, коли на державному та міжнародному рівнях тривали судові процеси над винуватцями та аналізувалися причини й наслідки конфлікту, в художньому дискурсі поступово виокремився цілий напрям воєнної літератури – *ratno pismo* (Пухонська 2022: 10).

Дослідниця хорватського воєнного роману Юліяна Матановіч підкреслює, що літературний дискурс війни в самій Хорватії чітко сформувався вже у 1998 році, коли розпочалися професійні обговорення ключових творів, присвячених подіям того часу (Матановіч 2004: 95). Важливою складовою цього дискурсу стала також мемуарна література, зокрема численні щоденники, що з'являлися на тлі воєнних подій. Так, ще у 1992 році видавництво *Matica hrvatska* опублікувало збірку хорватського журналіста Синиша Главашевича *Ono-vidання z Vukovara (Priče iz Vukovara)*, що складається з історій, які чоловік читав слухачам радіо окупованого міста. Синиша висловлює власні почуття та думки щодо війни, але часто згадує мирні, прекрасні часи у ретроспективі, і таким чином ностальгія за минулим і сумні будні війни, що торкнулися його Батьківщини та його народу, фактично переплітаються. Також автор наголошує на необхідності документувати те, що трапляється під час війни, йому важливо залишити слід усього, що сталося у Вуковарі. Сам Синиша Главашевич зник під час окупації міста. Його тіло було знайдено лише 1997 року в братській могилі в Овчарі і поховано на загребському кладовищі. Цікавим фактом є те, що багато дослідників вже не раз називали Вуковар *хорватським Маріуполем*, адже упродовж 87 днів (від серпня до листопада 1991 року) Вуковар перебував під безперервним вогнем: на місто щоденно падали бомби, гранати й інші снаряди.

Дослідниця Світлана Пастух зазначає, що під час війни на території Югославії в 90-х роках ХХ ст. основну масу творів складали романи-хроніки (Пастух 2006: 273). Прикладом такого роману можна назвати книгу Ратко Цветнича *Коротка екскурсія (Kratki izlet)*, де автор показує пережитий досвід солдатів у польових умовах, обрамлений періодом між серпнем 1992 року та вереснем 1993 року. За структурою цей твір нагадує щоденник, адже кожен розділ – це певний місяць. Головний герой роману – молодий чоловік із Загреба, який у 1992 році вирушає на передову до Дубровника. Рядки книги сповнені історіями та анекдотами з його фронтового життя, а також роздумами про події того часу. Автор ставить під сумнів власне місце в сьогоденні, минулому та майбутньому, не погоджуючись з жодним політичним авторитетом чи ідеологією. Цей твір можна розглядати через призму моделі мемуарного роману Кете Гамбургер, адже у ньому присутня ретроспективна структура, дистанція автора від подій і художня фікціоналізація фактів. Таким чином, можна стверджувати, що автор намагається опрацювати травму війни через пам'ять та самоаналіз, звертаючись до свого колишнього «я». Цікаво, що Ратко Цветнич був першим, хто почав розвінчувати міф про безстрашних, самовідданих та почесних добровольців, які захищають батьківщину. Письменник демонструє звичайні людські слабкості військових, а не ідеалізує їх до героїв.

Поступово тема війни та її наслідків почала об'єднувати авторів із різних частин колишньої Югославії. У 1996 році боснійський журналіст та есеїст Озрен Кебо опублікував свою дебютну книгу *Сараєво для початківців (Sarajevo za pocetnike)*, присвячену подіям боснійської війни 1992–1995 років. До збірки увійшли 18 коротких нарисів про життя під

час облоги Сараєва, про щоденне виживання в обставинах постійної загрози: що робити, коли немає світла, де знайти хліб і воду, як існувати в місті, охопленому війною. Багато моментів із книжки *Сараєво для початківців* перегукуються з нинішнім українським досвідом життя у війні. Це й нездатність ООН визначити, звідки стріляли, і наївна віра європейських лідерів у мирні обіцянки Радована Караджича, і цинічна дезінформація на сербському телебаченні, де стверджували, що Сараєво нібито обстрілює саме себе, а загинулі й поранені – це не люди, а манекени, спеціально підготовлені для постановки.

У більшості воєн, що виникли при розпаді Югославії, Сербія виступала як сторона конфлікту проти держав чи народів, що прагнули незалежності, тому не дивно, що сербських мемуарів вкрай мало. У мемуарах війни у фокусі – жертва, а не злочинець. Однак образ жертви можемо знайти і в сербській літературі, а саме Зоран Чирич став автором першого сербського роману *Підслуховування* (*Prisluškivanje*), присвяченого бомбардуванням Сербії силами НАТО у 1999 році. Структурно роман побудовано як низку анекдотичних епізодів, які троє друзів переповідають один одному у барі, розташованому неподалік поліцейського відділку. Вони коментують події, які відбуваються просто перед їхніми очима – вибухи, рейди, новини з фронту. Через цей простий, але влучний наративний прийом, автор досягає ефекту живого свідчення, поєднуючи чорний гумор з гіркою реальністю. Чиричу вдалося передати всю глибину страху, постійну тривогу, психологічне виснаження та абсурдність повсякденного життя в умовах війни.

Звичайно, явище, коли мемуари пишуть після закінчення війни, теж доволі поширене. Оскільки саме тоді у людей з'являється час і можливість осмислити пережиті події. Так, після югославських воєн 1990-х років було опубліковано декілька сотень спогадів. Прикладом такого мемуарного письма можемо назвати твір *Югославія, моя батьківщина* (*Jugoslavija, moja dežela*) Горана Войновича, що побачив світ на початку 2010-х і викликав суспільний резонанс на Балканах. Старт багаторічним югославським війнам дала Десятиденна війна за словенську незалежність улітку 1991-го (Улюра 2023: 237). З цього епізоду й починає свою розповідь Войнович, підкреслюючи, що саме тоді для нього закінчилося дитинство. Тобто через власний досвід автор презентує нам молодого юнака, травмованого війною, який намагається віднайти власну ідентичність. Це історія вимушеного дорослішання та родинних історій, що залишають свій відбиток навіть на наступних поколіннях. Це ностальгія за світом, який зруйнувала війна.

Балканська література про війну, що почала з'являтися від кінця XX століття, відображає вже новий дух часу, нові традиції та ідеї, що характеризують мислення кінця югославської епохи. Більшість знакових мемуарних творів, які переосмислюють історичні події в Югославії, були створені саме після 2000 року, що робить цей період особливо важливим для розвитку жанру. Тематично ці тексти пов'язані з непростими подіями кінця тисячоліття на Балканах і демонструють початок перехідної доби, передаючи автентичний погляд простої людини, яка мусить визначити власну позицію щодо міжетнічних конфліктів і воєн 90-х років у контексті повсякденної боротьби за виживання.

Узагальнюючи українські та балканські воєнні мемуари, можна виділити низку спільних рис. Передусім у цих текстах мемуари стають способом зафіксувати травматичний досвід війни та осмислити його в ширшому суспільному контексті. Незважаючи на різницю воєнних обставин, у кожній історії звучить високий пафос гуманізму, утвердження людяності та цінності людини. У мемуарах спільним є і образ жертви, що дозволяє глибше усвідомити трагізм війни. Індивідуальні історії авторів поєднують особисте й суспільне,

створюючи багаточисельні тексти, де приватні переживання відображають долю цілого народу. Також характерною є розмитість меж між документальним і художнім: щоденники, есеї та романи поєднують фактичність із літературною стилізацією, перетворюючи тексти на джерела історії та художні твори одночасно. Зіставляючи різні мемуари воєнного досвіду, ми також бачимо, що мемуаристи стають мостом для тих, хто не може розповісти про власний досвід, тому вони закарбовують історії простих людей, які зазнали насильства або втрати.

Водночас очевидними залишаються й відмінності. По-перше, балканська мемуаристика 1990-х здебільшого постала після завершення воєнних дій і фіксувала досвід постсоціалістичних держав у період розпаду Югославії. Українська ж розвивається паралельно з війною, у режимі реального часу, завдяки чому тексти стають живими свідченнями з окопів. По-друге, якщо на Балканах переважали в основному професійні журналісти й письменники, то в Україні авторське коло значно ширше: до нього входять військові, волонтери, переселенці та звичайні цивільні. Така багатоголосість формує принципово новий тип мемуарної літератури. Крім того, українські мемуари вражають масштабом: за підрахунками дослідниці Ганни Скоріної, яка з 2014 року систематично веде облік воєнної літератури, станом на вересень 2023 року опубліковано близько півтори тисячі книжок, понад двісті п'ятдесят із яких написані військовими (Скоріна 2023). Ще однією відмінністю є роль цифрових технологій: українські автори активно використовують блоги, соціальні мережі та онлайн-платформи для публікації воєнних свідчень, чого не було в балканському контексті 1990-х років.

Отже, порівняння українських і балканських воєнних мемуарів потрібне, щоб зрозуміти масштаб жаху і надати форму тому, що на перший погляд не піддається впорядкуванню. Також мемуари становлять особливу цінність для історичних студій, адже вони здатні фіксувати деталі та свідчення, які залишаються поза межами офіційної документації чи традиційних джерел. Саме завдяки цьому вони відкривають нові можливості для глибшого осмислення причин і динаміки воєнних подій, а також соціальних трансформацій, що відбувалися в Україні та колишній Югославії.

Українські історики та політологи нерідко порівнюють шлях становлення України з досвідом сучасної Хорватії. Попри певну передчасність таких паралелей, вони залишаються зрозумілими українському читачу, адже події на Балканах наприкінці ХХ століття мають очевидні спільні риси з нинішніми викликами в Україні. Саме через це українська мемуаристика сьогодні виходить за межі національного контексту і стає важливою частиною світової розмови про пам'ять, свідчення та силу слова у часи випробувань. Подальші дослідження у цій сфері можуть показати нові тенденції у тому, як суспільство осмислює травматичний досвід і зберігає його для майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

- Галич О. 2006 Термінологія сучасної документалістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* 26, 47–49.
- Галич О. 2013 *Fiction i non fiction у літературі: проблеми теорії та історії*. Луганськ, СПД Резніков В. С.
- Джигун Л. 2018 *Художня рефлексія і жанрово-стильова специфіка української діаспорної мемуарної прози (XX – початок XXI століття)*. Хмельницький, ФОП Цюпак А. А.
- Миличенко Л. 2023 Українська мемуаристика: віхи історії та сучасний стан. *Вісник Книжкової палати* 11, 37–48.
- Пастух С. 2006 Югославський роман про війну 1980–90-х років: особливості нарації. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського 6, 270–277.
- Попович З. 2024 *Воєнний щоденник ужгородця і волонтера “Війна з тильного боку”: Андрій Любка про нову книгу короткої прози*. [on-line] <https://varosh.com.ua/noviny/voyennyj-shhodennyk-uzhgorodczya-i-volontera-vijna-z-tylnogo-boku-andrij-lyubka-pro-novu-knygu-korotkoyi-prozy> [23-02-2026].
- Пухонська О. 2022 *Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі*. Брустури, Дискурсус.
- СКОРІНА Г. 2023 *Книжки, написані військовими про війну, життя і любов*. [on-line] <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/10/162274> [28-09-2025].
- УЛЮРА Г. 2023 *Писати війну*. Київ, Темпора.
- GUSDORF Georges 1980 Conditions and Limits of Autobiography. In: GUSDORF Georges: *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 27–48.
- HAMBURGER Käte 1973 *The logic of literature*. Bloomington, Indiana University Press.
- MATANOVIĆ Julijana 2004 Od prvog zapisa do “povratka u normalu”. *Sarajevske Sveske* 5, 93–124.
- MISCH Georg 1950 *A History of Autobiography in Antiquity*. 2 vols. London, Routledge & Kegan Paul Ltd.

DARYNA LAZARIEVA

Department of Ukrainian Studies, Institute of Slavonic and Baltic Philology,
Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary

Understanding war through memoir writing
Cases from the Wars in Ukraine and the Balkans

War affects not only political and social realities but also literary processes. During periods of armed conflict, memoir writing gains particular significance, as it enables authors to record traumatic experiences, creating a foundation for their later inclusion in collective memory. This article offers an overview of Ukrainian and Balkan war memoirs, focusing on the conditions of their emergence, narrative strategies, and thematic priorities. The study examines memoirs related to the wars in the former Yugoslavia of the 1990s and texts created during the ongoing Russo-Ukrainian war since 2022. The use of comparative and contextual analysis makes it possible to identify both common features and fundamental differences between these literary phenomena. Particular attention is paid to the time of memoir creation, the authors' experiences, and the interaction between the documentary and the artistic. The research demonstrates that while Balkan war memoirs were predominantly written after the end of hostilities and reflect a retrospective process of trauma narration, Ukrainian memoirs are being produced during the war itself, resulting in an immediate, dynamic, and polyphonic literary response shaped by ongoing violence and uncertainty. It argues that memoir writing functions not only as a means of individual self-expression but also as a form of cultural resistance and moral witnessing. In a comparative perspective, Ukrainian and Balkan memoirs are interpreted as part of a broader European discourse on war, trauma, memory, and resilience.

Keywords: war memoirs, Ukrainian and Balkan literature, Russo-Ukrainian war, Balkan wars, collective memory

Open Access statement. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated. (SID_1)